

KWARTELKONING

Crex crex

(foto Natalia Paklina / Buiten-beeld)

S73

Beschermingsstatus

Rode lijstcategorieën

Beschermingsstatus

Habitatrichtlijnsoort

Vogelrichtlijnsoort

Belangrijke leefgebieden

Korte soortbeschrijving

Soortkenmerken

Het verenkleed van de Kwartelkoning is overwegend grijsbruin gekleurd; de centra van de mantel- en schouderveren zijn zwart gekleurd waardoor een lijnenpatroon op de bovendelen ontstaat. De helder kastanjebruine vleugels vallen erg op in de vlucht. Kop en keel zijn blauwgrijs, de borst vuilbruin en de flanken en onderstaart roodbruin en dwars gestreept. De vogel heeft een rank postuur vooral door de lange nek. Hij leidt een erg verborgen levensstijl in de dichte vegetatie. Bij verstoring zal hij niet zo gemakkelijk opvliegen maar eerder tussen de vegetatie wegschuiven. Wanneer hij opvliegt, laat hij zijn lange vleeskleurige poten hangen. Niettegenstaande de Kwartelkoning doet denken aan een hoender, behoort de vogel tot de familie van de rallen. De poten zijn dan ook lang en net als bij andere rallen zijn de kuikens geheel zwart gekleurd.

Ecologie

Het voedsel bestaat vooral uit regenwormen, slakken en (grotere) insecten.

De Kwartelkoning heeft twee broedsels tussen eind mei en eind augustus. Tussen twee legsel in wisselen de vogels van partner. Een legsel telt gemiddeld 10 eieren die ongeveer 18 dagen door het vrouwtje worden bebroed; het broeden begint nadat het laatste ei is gelegd. De kuikens zijn nestvlinders en verlaten het nest direct na het uitkomen. De jongen worden na ongeveer twee weken door het vrouwtje verlaten en

zijn na ongeveer 35 dagen vliegvlug. In het broedgebied maken de volwassen dieren in de nazomer - van eind juli tot eind augustus - de vleugelrui door. De vogels laten dan alle vliegveren gelijktijdig vallen. In deze periode kunnen ze ongeveer 2-3 weken niet vliegen, wat ze bijzonder kwetsbaar maakt.

Biotoopvereisten

De Kwartelkoning komt het meest voor in vochtige en kruidenrijke hooilanden en ruigten, vaak gelegen in beekdalen en riviervalleien. Uitzonderlijk wordt hij ook op grote ruige bouwterreinen langs stadsranden aangetroffen evenals in akkers met luzerne, karwij, graszaad en wintertarwe. Als broedgebied komen alleen plekken in aanmerking met een hoge vegetatie van minimaal 20 cm.

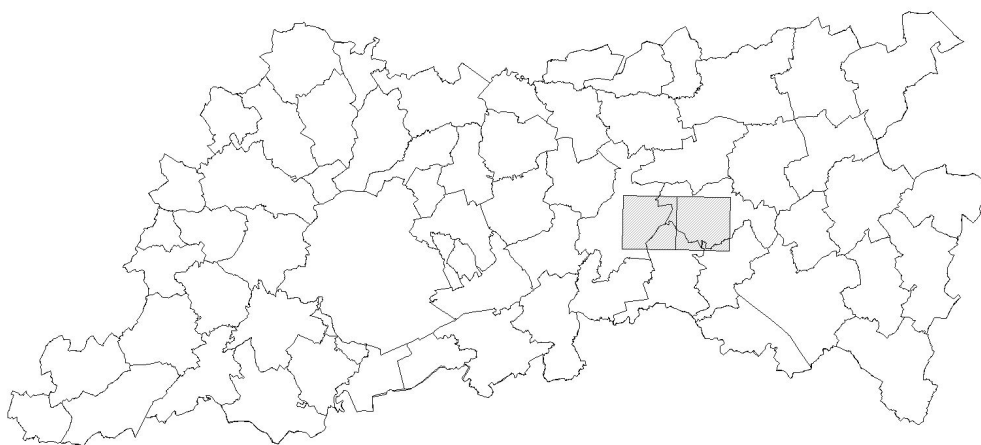
Populatie-uitwisseling en natuurverbindingen

De Kwartelkoning is een trekvogel en legt in voor- en najaar enorme afstanden af. De broedgebieden liggen in een brede gordel die zich uitstrekt van West-Europa tot Centraal-Azië. De winter brengen de vogels door in Zuidelijk Afrika, ver voorbij de evenaar, in een gebied dat ongeveer samenvalt met de Grote Afrikaanse Slenk ten zuiden van het Victoriameer. De belangrijkste trekroute loopt vanuit Centraal-Azië over Saoedi-Arabië en vertrekt vanuit West-Europa langs Italië en Griekenland over de Middellandse Zee, en volgt de Nijl zuidwaarts tot in het puntje van Zuid-Afrika. Vermoedelijk zijn er nog twee andere routes: één over Spanje en langs het westen van de Sahara en één vanuit Zuid-Frankrijk, over zee en dan pal over het midden van de Sahara. De vogels vliegen over afstanden van ruim vier- tot tienduizend kilometer. De vogels arriveren in België pas vanaf begin mei en trekken alweer weg vanaf augustus/september.

Voorkomen in de provincie Vlaams-Brabant

Regionale verspreiding

In de eerste helft van de vorige eeuw was de Kwartelkoning een algemene broedvogel in geheel Vlaanderen. Na 1960 was hij reeds in grote delen van Vlaanderen uitgestorven. Sommige jaren worden geen territoria vastgesteld in Vlaanderen. In Vlaams-Brabant is de soort enkel als niet broedende vogel bekend in de streek van Heverlee.

Inventarisatieonderzoeken

- Algemeen soortenverspreidingsonderzoek door het bijhouden van waarnemingen via de website waarnemingen.be.
- Project PuntTransectTellingen (INBO).
- Project Bijzondere BroedvogelMonitoring (INBO, Vlaamse vogelwerkgroep Natuurpunt en Natuurpunt Studie).

Knel- en aandachtspunten

Door de specifieke eisen die de Kwartelkoning aan zijn leefomgeving stelt en het late broedseizoen (van mei tot en met augustus) wordt het voorkomen van de soort in veel gebieden belemmerd, zowel door het agrarisch gebruik van de terreinen als de planologische bestemming van een aantal belangrijke broedplaatsen. Knelpunten vormen vooral:

- het verlies aan habitat: Het areaal intensief benut grasland neemt gestaag toe en vormt geen alternatief voor het habitat van de Kwartelkoning hetgeen de verspreiding van de soort sterk beperkt.
- verkeerd beheer van de leefgebieden: Het productiegericht beheer van landbouwgronden resulteert in vroege maai- en oogstdata, synchrone maai- en oogstdata, het gebruik van snelle cyclomaaiers en te hoge begrazingsdichtheden. Tijdens de oogst van wintergerst, wintertarwe en zomergerst bevinden zich waarschijnlijk veel vrouwtjes met kleine kuikens alsook ruiende, volwassen vogels in de percelen. Deze vogels lopen het risico om tijdens de oogst door machines gedood te worden. Vooral na de oogst van wintertarwe, dat doorgaans ongeveer 60% van het teeltplan beslaat, resten nog weinig mogelijkheden voor Kwartelkoningen om in de overgebleven vegetatie (braakranden, bietenpercelen, slootkanten) dekking te vinden.
- onvoldoende kerngebieden met een beschermende status: Weinig natuurgebieden komen tegemoet aan de habitatbehoeften van de Kwartelkoning.
- efficiënte en intensieve melkveehouderij: De moderne veehouderij vormt een bedreiging voor de Kwartelkoning omdat deze landbouwontwikkeling gepaard gaat met een afname van voor Kwartelkoningen geschikte gewassen (vooral wintertarwe) en een toename van (kort en uniform) grasland en maïs. Beide zijn ongeschikt als habitat en worden gemeden.

Overzicht maatregelen

H2.2. - 2.8. - 2.10 - 2.11.	Aangepast randenbeheer en braaklegging
H2.5.	Gewaskeuze en vruchtafwisseling
H4.11.	Extensieve begrazing
H4.12	Maaieren, hooilandbeheer

S73.1.	Beheer van kerngebieden
S73.2.	Aangepaste maaiwijze

Landschaps- en habitatgerichte maatregelen

H2.2. - 2.8.- 2.10 - 2.11. Aangepast randenbeheer en braaklegging

Braakleggingen van gronden die resulteert in de ontwikkeling van een ietwat ruige en open kruidenvegetatie zowel een geschikt nest- als voedselhabitat vormen. Ook in de randen van akkers en graslanden zijn kruidenrijke(re) vegetatieontwikkelingen mogelijk. Aan een akkerrandbeheer kan op verschillende manieren invulling worden gegeven en daarbij hoort de stopzetting, extensivering en/of gerichte(re) toepassing van bestrijdingsmiddelen in de akkerrandzones. De randen mogen niet gemaaid worden in de periode van half juli tot begin september.

H2.5. Gewaskeuze en vruchtafwisseling

Indien de vegetatie voldoende dekking geeft en niet te dicht wordt, kan de Kwartelkoning in verschillende terreintypen voorkomen waaronder vooral kruidenrijke hooilanden en ruigten maar evengoed in akkerbouwgewassen als wintertarwe en luzerne. Het vroegtijdig oogsten van wintergranen en andere geprefereerde gewassen zoals luzerne, koolzaad, graszaad en karwij moet vermeden worden.

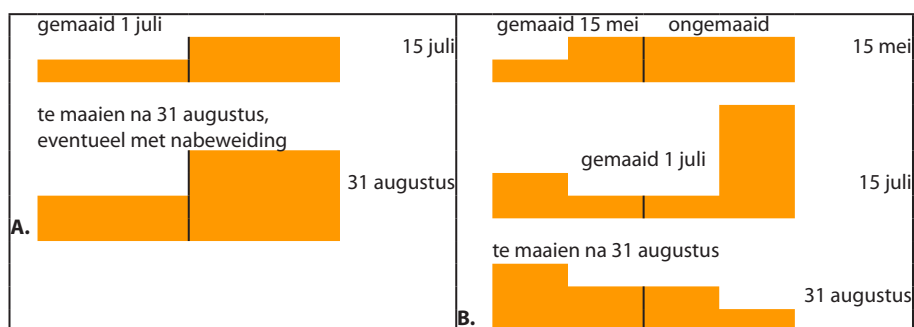

H4.11. Extensieve begrazing.

Ruigere graslanden kunnen door een extensieve begrazing ontwikkeld en bestendig worden. Een beperkte maar evenwichtige veebezetting levert een structuurrijke, niet te korte maar ook niet te dichte, vegetatie op en voorkomt vervilting van de onderste vegetatielaag. Het aantal grazers moet op het behoud van een hoge maar niet te verruigde grasvegetatie worden afgestemd.

H5.7. Maaien, hooilandbeheer

Een extensief gebruik van graslanden is noodzakelijk om een voor Kwartelkoning geschikt habitat te creëren. Het maai-beheer wordt zodanig gevoerd dat op korte afstand een ruimtelijke spreiding ontstaat van ongemaaide grasstukken en -percelen met een hoge en veelzijdige grassen- en kruidenvegetatie van minstens 20 cm hoog. Een afwisseling in grashoogte zorgt voor ruimtelijke variatie en een verscheidenheid aan voedsel en is te bekomen door een spreiding van het maai-beheer in tijd en ruimte. Voor de Kwartelkoning zijn late maaidatum's ongunstig. (zie verder maatregel S73.1. Optimaal beheer van kerngebieden)

Tabel: Voorbeeld van gefaseerd maai-beheer, waarbij verschillende delen van een gebied op verschillende momenten van het jaar worden gemaaid (15 mei, 1 juli, 1 augustus of na 31 augustus) en waarbij gedurende het gehele broedseizoen van Kwartelkoning (mei-augustus) een geschikte vegetatie overblijft.

A. in stroken met verschillende maaidata - zijaanzicht twee maaitrappen
B. in stroken met verschillende maaidata - zijaanzicht drie maaitrappen
(tekening Grontmij)

Soortgerichte maatregelen

S73.1. Beheer van kerngebieden.

De uitbouw van meerdere voor Kwartelkoning geschikte habitatkerngebieden is noodzakelijk. Deze beslaan een oppervlakte van 4 tot 7 ha. In dergelijke gebieden kan alsnog een landbouwbeheer worden gevoerd, maar wordt gedurende het gehele broedseizoen - dit is van mei tot en met augustus - over grotere oppervlakten een voldoende hoge vegetatie overgehouden die kan dienen als broedplaats, opgroeigebied voor kuikens en ruigebied in de nazomer. Dit is in grasland te bereiken door middel van een laattijdig en gefaseerd maai-beheer (= gespreide maaidata). Een werkwijze die vaak wordt toegepast, bestaat erin om bij de eerste maai-beurt half juni een deel van een perceel ongemaaid te laten. Dergelijke restvegetatie beslaat een grote oppervlakte, die bij voorkeur overeenkomt met een cirkel met een straal van 120 tot 150 m. Het resterende deel wordt ten vroegste begin augustus en uiterlijk eind augustus gemaaid. Op dat ogenblik zijn de meeste legsels uitgebroed.

S73.2. Aangepaste maaiwijze.

Zowel in graslanden als op akkers waarin Kwartelkoning voorkomt, is een aangepaste maai- en oogstmethode noodzakelijk om zowel de volwassen vogels als de kuikens de kans te geven te ontsnappen en niet gedood te worden door de machines. Daarvoor wordt van binnen naar buiten (grasland) of in stroken van de ene kant naar de andere kant van het perceel gewerkt (akkers en grasland). Ook kan gebruik gemaakt worden van een wendakker. Op het perceel wordt na de wendakker (nodig om de machine te draaien) het resterende deel steeds vanaf dezelfde kant in stroken ('slag aan slag') geoogst. In het ideale geval is in de richting waarin wordt gemaaid een braakrand of een ander vegetatierijk perceel aanwezig dat kan dienen als 'vluchtzone'.

Financierings- en ondersteuningmogelijkheden

Algemeen

- Ondersteuning gemeentelijk natuurbeleid
- Subsidie voor de aankoop van natuurgebieden
- Landschapsteam

Soortgericht

- Bijzonder natuurbeschermingsproject

Habitatgericht

- Beheerovereenkomst soortenrijke graslanden en akkers
- Beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer (optie maaien na 15 juli)
- Beheerovereenkomst soortenbescherming akkervogels: gemengde grasstroken / opgeploegde gemengde grasstroken / graanranden

Lopende initiatieven

In het dal van de Gete, in het natuurgebied Aronst Hoek bij de samenvloeiing van Gete en Melsterbeek tussen Geetbets en Zoutleeuw, wordt een landschapsherstel in functie van de Kwartelkoning nagestreefd door de afdeling Velp-Mene van Natuurpunt.

Opvolgings- en evaluatiemogelijkheden

Geluidwaarneming: De Kwartelkoning is moeilijk te observeren vanwege de stiekeme en deels nachtelijke levenswijze. De vogel verradt zijn aanwezigheid gewoonlijk alleen in het voorjaar door de onmiskenbare zang van het mannetje. Gedurende broedseizoen zingt het mannetje langdurig, voornamelijk in de schemer en 's nachts, maar af en toe ook overdag (vooral bij begin van een legsel). De zang is een raspand, eindeloos durend "krp krp" of "crex crex". Kuikens maken bij gevaar een luid tsjilpend geluid.

Referenties & verdere informatie

Publicaties

- Atsma G. (2006). Habitat selection by the Corncrake *Crex crex*: importance of ecotope distribution and landscape composition in river floodplains. Corncrake distribution along the Dutch Rhine branches in the period 2001-2005. Reports Environmental Science nr. 294. SOVON Report 2006/06. 47 p.
- Christensen T & Asbirk S. (2000) Action plan for the conservation of endangered species of birds: Corncrake *Crex crex*. Ministry of Environment and Energy, the National Forest and Nature Agency.
- Dochy O. & Hens M. (2005). Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. Beschermingsmaatregelen voor akkervogels. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, i.s.m. het prov West-Vlaanderen, Brugge. 108 p.
- Gerritsen G.J., Koffijberg K. & Voskamp P. (2004). Beschermingsplan Kwartelkoning. Rapport opgesteld door Bureau Gerritsen Zwolle en SOVON Vogelonderzoek Nederland onder supervisie van Vogelbescherming Nederland in opdracht van het Expertisecentrum LNV van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. 84 p.
- Koffijberg K. (2001). Analyse van kerngebieden van de Kwartelkoning in Nederland in 1999 en 2000. SOVON-informatierapport 2001/14. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 19 p.
- Koffijberg K. (2004). Grasland en akkers. Kroondomeinen van de Kwartelkoning. Vogelbescherming Nederland. 32 p.
- Koffijberg K. (2007). Bescherming van Kwartelkoningen in hooiland. *De Levende Natuur*. 108(5):193-8.
- Koffijberg K. & de Boer P. (2004). Bescherming van Kwartelkoningen in het Oldambt (Groningen) in 2003. SOVON-informatierapport 2004/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 38 p.

S73

5

- Koffijberg K. & Nienhuis J. (2003). Kwartelkoningen in het Oldambt een onderzoek naar de populatiedynamiek, habitatkeuze en mogelijkheden tot beschermingsmaatregelen in akkers. SOVON-onderzoeksrapport 2003/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland/Provincie Groningen, Groningen. 82 p.
- Koffijberg K. & Schoppers J. (2009). Kwartelkoningen in Nederland in 2008 en evaluatie van het Beschermingsplan Kwartelkoning. SOVON-informatierapport 2009/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 40 p.
- Koffijberg K. & van der Weide M. (2001). Analyse van kerngebieden van de Kwartelkoning in Nederland. SOVON-informatierapport 2001/06. SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2001.
- Koffijberg K. & van Dijk AJ. (1998). Influx van Kwartelkoningen *Crex crex* in Nederland in 1998. *Limosa*. (74):147-59.
- Koffijberg K., van Kleunen A., Majoor F. & Kurstjens G. (2007). Evaluatie van de effectiviteit van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland. SOVON-onderzoeksrapport 2007/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 52 p.
- Müller A. (2000). Wachtelkönige zwischen Lippe und Haar. Arbeitsgemeinschaft Biologischer Umweltschutz im Kreis Soest E.V. ABUinfo. 24(2).
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2008). De Kwartelkoning in Nederland in 2007. SOVON-informatierapport 2008/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2007). Kwartelkoningen in Nederland in 2006. SOVON-informatierapport 2007/05. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2006). Kwartelkoningen in Nederland in 2005. SOVON-informatierapport 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2005). Kwartelkoningen in Nederland in 2004. SOVON-informatierapport 2005/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2004). Kwartelkoningen in Nederland in 2003. SOVON-informatierapport 2004/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2003). Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2002. SOVON-informatierapport 2003/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 39 p.
- Schoppers J. & Koffijberg K. (2001). Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2001. SOVON-informatierapport 2001/12. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. 35 p.
- Schäffer N. & Green RE. (2001). The Global Status of the Corncrake. *RSPB Conservation Review* (13):18-24.
- Vermeersch, G. & Anselin, A. (2009). Broedvogels in Vlaanderen in 2006-2007. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 3, Brussel. 102 p.
- Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 23, Brussel. 496 p.

Websites

- www.kwartelkoning.nl
- www.corncrake.net
- www.waarnemingen.be

Folders

- Graslanden en akkers. Kroondomein van de Kwartelkoning. Sovon en Vogelbescherming Nederland.

Advies

- Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
- SOVON Vogelonderzoek Nederland

